

De Gierzwaluw (*Apus apus*)

Inleiding:

In de Korhaan, jaargang 9-no.2 (mrt./apr. 1975), mocht ik u iets vertellen over de dreigende woningnood voor Gierzwaluwen en het tegemoetkomen aan eventuele woningnood door het plaatsen van nestkasten. In datzelfde nummer was een werktekening van zo'n nestkast opgenomen. Tot mijn genoegen heb ik gemerkt, dat diverse leden van onze Vogelwerkgroep voor zichzelf en voor anderen deze nestkasten gebouwd hebben.

Mijn buurman, dhr. G.de Priester, bouwde er vier, waarvan er twee voor mij bestemd waren én bevestigde ze onder de goten. Tot nu toe staan deze woningen leeg. Van geen enkele zijde heb ik nog gehoord, dat de nestkasten reeds bezet waren door Gierzwaluwen. Maar de lezer zal zich misschien herinneren, dat ik voorspeld heb, dat het wellicht enige jaren zal duren voordat de G. van deze gelegenheid gebruik gaat maken. Daarom niet getreurd!

Graag geef ik aan u door, dat in Amsterdam enkele experimenten gaande zijn met kunstholten, aangebracht op of aan nieuwe gebouwen, ten behoeve van de nestgelegenheid voor Gierzwaluwen. Ik meen dat dit gebeurt onder auspiciën van publieke werken. Hopelijk wordt dit initiatief door andere gemeenten nagevolgd!

In hetzelfde artikeltje van mrt./apr. '75 is een drukfout ontstaan; er is namelijk een zinsnede weggefallen. Op de derde regel van onderen staat: "en de vogels eventueel geringd". Dit laatste heb ik niet geschreven. Ik zou dat ringen bij vogelsoorten die pas van nestkasten gebruik maken zeker achterwege laten. Wat ik wél geschreven had was: "en eventueel gereinigd". Dan krijgt de daaropvolgende zin ook betekenis.

De afgelopen twee broedseizoenen heb ik steeds op hetzelfde traject de rondvliegende G. regelmatig én frequent geteld. Bovendien heb ik op andere plaatsen waar ik veel kwam het al of niet voorkomen van G. genoteerd, zoveel mogelijk met het aantal getelde exemplaren.

Ik heb u beloofd over het resultaat van deze tellingen te berichten; het hieronder volgend stuk is een inleiding daar op, waarin de vragen die bij mij door het tellen zijn gerezen deels door literatuur-studie zijn "beantwoord", maar waarin ook vooruit gewezen wordt op zaken, die ik later voor u hoop te kunnen bespreken.

Trek en Winterverblijf:

Afgezien van enige vroege "voortrekkers" kwamen onze G. begin mei plotseling in groot aantal terug, nadat langdurig de koude winden het opdringen van een warme luchtsoort had belet, was het eindelijk z.

In zo'n warme lucht komen vele insecten te voorschijn en stijgen zij tot grote hoogte op. Wanneer deze lucht zich - met zijn rijke insecteninhoud - noordwaarts verplaatst, gaan de Gierzwaluwen als het ware vanzelf mee, want deze lucht biedt voortdurend de zekerheid van rijk voedselvoorraad.

Het uitzonderlijke warme weer van begin mei leidde nu direct tot een relatief groot aantal G. Dit in tegenstelling tot 1974 en 1975, toen aanhoudend koud weer pas einde mei en begin juni vervangen werd door gunstiger weersomstandigheden en daardoor (?) tot dezelfde aantallen als nu reeds in begin mei werden waargenomen. Overigens zullen ze nog wel niet allemaal terug zijn. De terugtrek kan nog wel tot in juni voortduren.

Waarschijnlijk overwinteren onze Gierzwaluwen in Zuid-Afrika ten zuiden van 10° Z.Br. De reis daarheen uit Nederland begint omstreeks 1 augustus (uit de

Middellandse Zeegebieden vertrekken de laatsten eind september). Dan neemt hun aantal hier plotseling af, hoewel nog lang daarna nu en dan één of enkele Gierzwaluwen gezien kunnen worden. Mogelijk doortrekkers uit noordelijke streken.

De G. is dus maar drie maanden in het broedgebied van N.W.-Europa. De overige tijd is de soort op trek en in het overwinteringsgebied. De grootste barrière naar en van Zuid-Afrika is ongetwijfeld de Sahara, die als woestijn van noord-zuid zich over zo'n 3000 km. uitstrekt. De hitte in de woestijn is in de herfst en lente niet zo groot; bovendien zou de G. deze kunnen vermijden door hoog te vliegen en 's nachts. Beide zijn voor deze vogel geen bezwaar, maar het is niet bekend of de G. 's nachts trekken.

Je blijft zitten met het voedselprobleem. Als je aanneemt dat de G. tijdens de trek zich voortbeweegt met een gemiddelde snelheid van 75 km. per uur, dan zou de G. er toch nog 40 uur voor nodig hebben. Een dergelijke energie-eisende prestatie vraagt veel voedsel en ik neem aan, dat de woestijn als geheel weinig insecten voor het luchtruim daarboven oplevert. Ik vermoed dan ook, dat de Europese G. die de westelijke route (via Spanje) naar Afrika volgen langs de minder droge gebieden als de Atlantische kust en langs min of meer noord-zuid gerichte wadi's(†) de vochtiger gebieden ten zuiden van de Sahara bereiken.

Een goed gevoede volwassen G. weegt vlak voor zijn vertrek naar het zuiden ongeveer 54 gram. Drie G. die na een dag trek tegen de wind in tegen een vuurtoren gingen rusten, wogen 's ochtends 35 gram. Ook uit andere weggingen is gebleken, dat bij ongunstige voedselomstandigheden de G. snel in gewicht afnemen. Ze kunnen zich daarvan ook weer snel herstellen als zich weer goede fourageermogelijkheden voordoen.-

Analyses van tel- en ringgegevens (vooral in Engeland en Zwitserland verzameld) leiden tot de conclusie, dat de G. in Midden en West Europa gemiddeld $5\frac{1}{2}$ jaar oud wordt. Het komt neer op een jaarlijks verlies van één zesde van de vogels. Een onderzoek in Zweden leerde dat daar elk jaar één vijfde verloren ging. Interessant is het te weten, dat de oudst bekende adulte G. nog 17 jaar leefde nadat deze voor het eerst werd gevangen! Onder de eerstejaarsvogels is de sterfte veel groter. David Lack kwam tot de conclusie dat van zijn Oxfordse populatie 70% van de uitgevlogen jongen gedurende hun eerste levensjaar omkwam. In latere jaren was de sterfte 4 maal zo laag. Wat de belangrijkste doodsoorzaken zijn is niet met zekerheid bekend, maar het komt mij voor, dat in elk geval een belangrijke oorzaak door sterfte gevormd wordt door ongunstige weersomstandigheden. Dagenlang regen en lage temperaturen bij krachtige wind maakt dat de kansen op insectenvangst uiterst gering worden. De G. heeft daarentegen wel bijzondere afweermogelijkheden:

Wanneer deze ongunstige weersomstandigheden tijdens het broedseizoen optreden b.v. bij het overtrekken van een depressie (eventueel onmiddellijk gevolgd door een nieuwe depressie), gepaard gaande met aanhoudende regen en harde wind, dan kunnen G. massaal wegtrekken naar gebieden met beter weer. Enkele ringvondsten leren ons, dat de G. op deze wijze wel 600 km. van zijn broedgebied verwijderd kan zijn. Voor onze G. betekent dit, dat een deel van onze broedpopulatie zich ten tijde van dat slechte weer ten zuiden van Dijon (Frankrijk) kan ophouden. Waar het vooral op aankomt is, dat zij zich dan naar de gunstige zijden van de fronten van de depressie hebben bewogen.

(†)=droge rivierbedding die alleen na schaarse regenbuien water bevat; hierdoor is er meer begroeiing en ander leven.

Ook bij kortdurende verslechtingen weten zij zich te redden. Bij b.v. opkomende onweersbuien trekken zij zich tactisch naar de mooiweerszone in de omgeving terug. Vooral de nog niet broedende eerstejaars vogels kunnen zich tijdelijk uit het broedgebied van de populatie terugtrekken. Zij immers hebben wel reeds paren gevormd, een nestholte gevonden en meestal reeds een begin van nestbouw gepleegd, maar komen niet tot broeden en hebben dus geen eieren of jongen te verzorgen.

Doch ook adulte vogels hebben het broedgebied verlaten en eventuele jongen enige dagen aan hun lot overlaten. Deze jongen zijn aangepast aan deze tijdelijke verwaarlozing. Hun gehele stofwisselingsproces wordt op een laag pitje gezet, zodat zij relatief lang op eerder gevormde voedselreserves kunnen teren. Als het jong al met veren is bedekt, is de normale lichaamstemperatuur 39 á 40°C; deze temperatuur daalt tot wel 22°C, nadat het jong verscheidene dagen niet gevoed is en het maakt een half-dode indruk. Wanneer hierna spoedig gunstig weer terugkeert en het jong weer regelmatig gevoed wordt, herstelt het zich verbluffend snel!

Ook de adulte vogels kunnen lang zonder voedsel en sterk teruglopen in lichaamsgewicht, b.v. van 54 gram tot 27 gram. Met uitwijken en vasten kunnen de G. zo een ongunstige periode overleven. Uiteraard kan het laatste niet weken volgehouden worden. Bij langdurig slecht weer is de sterfte dan ook groot.

Tijdens de trek kunnen zij eveneens met kou en veel wind geconfronteerd worden. Het is uit enkele oude waarnemingen bekend, dat zij zich dan in grote trossen, van elk honderden Gierzwaluwen aan muren of rotswanden vastklemmen. Op deze wijze verwarmen zij elkaar en gaat er zo min mogelijk warmte (lees: energie) verloren. De buitenste G. sterven van de koude en worden bij tientallen dood onder de zwermen gevonden.

Door bloedzuigende parasieten kunnen G. aanzienlijk verzwakt worden; goed gevoede exemplaren schijnen dat wel te kunnen hebben, maar door ongunstige weersomstandigheden verzwakte vogels niet. Voorts vallen verzwakte exemplaren vrij gemakkelijk ten prooi aan een snelle roofvogel zoals de Boomvalk, maar dan nog erg weinig. Andere roofvogels zullen slechts zeer zelden een Gierzwaluw kunnen vangen.

Bij mijn tellingen constateerde ik steeds weer het sterk wisselen van de aantallen. Deze zijn deels toe te schrijven aan de weersomstandigheden, tijd van de dag en periode van het broedseizoen. Bij slecht weer tel je er geen één of slechts enkele, terwijl het maximale aantal op mijn ongeveer 2 km. lange teltraject in Bussum 244-254 is. Wat je niet weet is o.a. waar zijn ze bij dat slechte weer? En wat die grote aantallen betreft, zijn dat uitsluitend vogels van de broedpopulatie(s) boven "mijn" straten, of komen nu en dan vogels van een groter areaal bijeen. Of zijn het doortrekkers, die zich "gezellig" bij de vliegpartijen van de populaties waar zij op hun trek naar het zuiden langs komen, aansluiten?

Ik heb de indruk dat hun aantal de afgelopen twee jaar is toegenomen. Laten wij hopen dat dit broedseizoen gunstig voor hen is!

P.L. Ploeger

Literatuur:

Avifauna van Nederland,	1970.	De commissie voor de Nederlandse Avifauna. Leiden.
Lack, David	, 1956	Swifts in a tower. London.
" " "	, 1965	Enjoying ornithology. London.
Gordt, G.J. van	, 1960	Vogeltrek. Leiden.
Tinbergen, L.	, 1949	Vogels onderweg. Amsterdam.
Weitnauer, E.	, 1947	Am Neste des Mauerseglers (apus apus apus L.) Der Ornithologische Beobachter, jg.44:p 133-182.
Witherby, H.F. e.a.	, 1952	The handbook of British birds, vol.11. London.